

УДК 330.567.2

Зварич М.С.

аспірант

Університету банківської справи

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У статті проаналізовано існуючі підходи до розуміння сутності фінансової безпеки домогосподарств. На основі вивчених поглядів науковців до трактування поняття «фінансова безпека домогосподарств» автором сформовано власне визначення даної категорії. Виокремлено основні особливості фінансової безпеки домашнього господарства.

Ключові слова: домогосподарство, безпека, фінанси домогосподарств, фінансова безпека домогосподарства, функції фінансової безпеки.

Зварич М.С. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ДОМОХОЗЯЙСТВ

В статье проанализированы существующие подходы к пониманию сущности финансовой безопасности домохозяйств. На основе изученных взглядов ученых к трактовке понятия «финансовая безопасность домохозяйств» автором сформировано собственное определение данной категории. Выделены основные особенности финансовой безопасности домашнего хозяйства.

Ключевые слова: домохозяйство, безопасность, финансы домохозяйств, финансовая безопасность домохозяйства, функции финансовой безопасности.

Zvarych M.S. THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE OF HOUSEHOLDS' FINANCIAL SECURITY

The existing approaches to understanding the essence of household's financial security are analyzed. Based on the researchers' attitudes towards the interpretation of the concept «financial security of households» own definition is proposed. The main features of households' financial security are distinguished.

Keywords: household, security, household's finances, household's financial security, functions of financial security.

Постановка проблеми. З утвердженням товарних відносин і плюралізму форм власності роль домашніх господарств у економічному розвитку все більше зростає. На сучасному етапі, коли в Україні відбувається перехід до ринкової системи господарювання, домашні господарства мають посісти чільне місце в економічній політиці держави.

Сучасна економічна думка пострадянського простору приділяє незначну увагу питанням фінансової безпеки громадян чи домогосподарств. Достатньо широко досліджено тематику фінансової безпеки держави, а на макрорівні – підприємства. Однак саме особиста фінансова безпека громадян є наріжним каменем процвітаючих громад і міцних сімей. В умовах нестабільної ситуації на фінансовому ринку домашні господарства є найбільш чутливою ланкою економічної системи, оскільки вони беруть участь як у процесах виробництва продукції, виступаючи власниками ресурсів, так і її споживання, будучи кінцевими покупцями. Відповідно необхідним є поглиблене дослідження теоретичних підходів та методологічних аспектів до трактування фінансової безпеки домашніх господарств з метою формування механізму її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері економічної і, зокрема, фінансової безпеки проводили такі вчені, як О.І. Барановський, М.М. Єрмошенко, О.Б. Жижор, В.І. Мунтіян. Проблемам функціонування фінансів домогосподарств присвячені праці науковців: Ю.М. Воробйова, В.В. Ворошило, Б.І. Пшика, С.І. Юрія, Н.А. Ясинської.

Постановка завдання. На основі аналізу наявних підходів до визначення фінансової безпеки домогосподарств автор ставить за мету сформулювати та обґрунтувати власний підхід до трактування суті визначеного поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед сучасних розвинених демократичних країн світу найбільш поширеною економічною системою є змішана економіка. Вона передбачає співіснування в межах

однієї держави різних економічних секторів. Одним із таких секторів є домашні господарства.

Перш ніж окреслити предметну сферу дослідження, необхідно визначити сутність поняття «домогосподарство», «фінанси домогосподарств», «фінансова безпека домогосподарств». В науковій літературі є безліч трактувань терміну «домогосподарство». Ряд науковців (Єфимов В.С., Соболев М.Г.) отожднюють його з поняттям «сім'я», інші (Янін О.Є., Дмитрієва Є.А., Павлова Л.Н.), навпаки, вбачають у домогосподарстві ширший спектр ознак, не притаманних сім'ї. Принциповою відмінністю є те, що домогосподарство може бути ширше за своїм складом за рахунок осіб, які ведуть разом із сім'єю своє господарство, але можуть бути не пов'язані сімейними відносинами.

Відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України від 18.04.2005 № 96, домогосподарство – це сукупність осіб (або одна особа), які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство (мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Узагальнене визначення подає В.Г. Федоренко [1, с. 159], стверджуючи, що під домашнім господарством мають на увазі економічний суб'єкт, який складається з одного або більшої кількості індивідів, що спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет.

Західні економісти, наприклад К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю [2, с. 73], вважають, що домогосподарства відіграють подвійну роль у національній економіці: вони є постачальником усіх економічних ресурсів і одночасно основним кінцевим споживачем більшої частини національного продукту. Важливою, на наш погляд, є думка В.І. Оспіщева [3], що домогосподар-

ства за своєю економічною сутністю – господарські структури виняткового зразка, діяльність яких ґрунтується на створенні й використанні фондів фінансових ресурсів, а отже така підсистема безпосередньо пов'язана з іншими підсистемами фінансової системи.

Фінанси домогосподарств як економічні відносини реалізуються у родинах, домашніх господарствах, міжособистісних зв'язках, відрізняючись при цьому своєрідністю з погляду одержання доходів, і з погляду формування цільових фондів, і використання коштів. Погоджуємося з думкою С.І. Юрія та В.М. Федосова, що фінанси домогосподарств – один із важливих елементів фінансової системи, оскільки формування і використання фінансових ресурсів населення безпосередньо пов'язане з розвитком інших складових фінансової системи (державних фінансів, фінансів підприємств і установ), розвитком банківської системи, страхування та ін. Фінанси домогосподарств відіграють у такій системі провідну роль, тому що розвиток суспільства у цілому багато в чому підпорядкований забезпеченню інтересів громадян, їх груп та об'єднань [4].

Відтак, під економічною категорією «фінанси домогосподарств» варто розуміти відносини економічного характеру, мета котрих полягає у формуванні та використанні грошових коштів домогосподарств задля створення та відповідно подальшого підтримання рівня та умов життя членів домогосподарств [5, с. 102]. Подібної думки дотримується М.В. Тарасюк, стверджуючи, що фінанси домогосподарств представляють собою фінансові відносини, що виникають між учасниками домашнього господарства та зовнішніми суб'єктами з приводу формування та використання загальних фондів фінансових ресурсів, що мають різне цільове призначення [6, с. 13]. На думку вченого, це може бути страховий фонд для можливості підтримання достатнього рівня споживання при зміні життєвих обставин; фонд для здійснення значних матеріальних витрат у майбутньому; фонд фінансових ресурсів, призначених для подальшого інвестування, тощо. Таким чином, призначення фінансів домашніх господарств у подальшому забезпеченні процесу розподілу вартості ВВП і визначенні пропорцій кінцевого споживання і заощадження [7, с. 22].

Відмінність фінансів домашніх господарств від інших сфер фінансів фінансової системи полягає в їх специфічних рисах: складній системі внутрішніх фінансово-психологічних взаємин, наявності соціально-фінансової стратегії, можливості домінування соціальної спрямованості у фінансовій діяльності [8, с. 22].

Отже, враховуючи, що роль домашніх господарств як суб'єктів фінансових відносин зростає, що повинно відповідати умовам розвитку сучасних ринкових відносин, доцільно, на наш погляд, глибше досліджувати процеси забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

Як зазначає у своїй праці О.І. Барановський, загальноприйнятого визначення категорії «фінансова безпека» не існує, а «існуючі формулювання відображають лише окремі аспекти цієї всеосяжної категорії і не можуть претендувати на її однозначне трактування» [9, с. 6].

Звертаючись до першоджерел, глумачний словник української мови подає наступне визначення терміну «безпека»: стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує. На

думку Л.П. Коваль, «у найбільш загальному розумінні фінансова безпека – це відсутність загроз процесам розподілу та перерозподілу ВВП. Таке визначення фінансової безпеки охоплює всіх суб'єктів та об'єктів фінансової безпеки» [10, с. 99].

Таким чином, фінансова безпека є універсальною категорією, яка відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином, оскільки проявляється через захищеність діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосовуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності [11, с. 48].

Аналізуючи ширше поняття «економічна безпека домогосподарства», Л.М. Твардовська, Ю.В. Півняк, М.В. Чабаненко розглядають його залежно від контексту, в якому воно використовується [12, с. 227]:

- як стан, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, і здатний задовольняти потреби сім'ї;
- як умови існування, якими оволодіває домашнє господарство в процесі самореалізації і які воно здатне контролювати;
- як здатність запобігати виникненню небезпечного стану;
- як перелік заходів, якими домашні господарства у процесі своєї життєдіяльності забезпечують свій захист від небезпечних загроз.

Так само як фінанси є серцем економіки, аналогічно фінансова безпека є невід'ємною складовою економічної безпеки.

Щодо фінансової безпеки домогосподарств, то Ю.М. Воробйов стверджує, що фінансова безпека домашніх господарств як економічне поняття – це сукупності соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домашніх господарств, при якому вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні і в раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій [7, с. 45].

Домашні господарства є активними учасниками фінансових відносин, тому відбувається перманентна взаємодія усіх рівнів фінансової системи. Ієрархію рівнів фінансової безпеки продемонстровано на рисунку 1.

Фінансова безпека домогосподарства – це такий стан життєдіяльності домашнього господарства, при якому забезпечується правовий та економічний захист життєвих інтересів його членів, дотримуються конституційні права, забезпечується гідний і якісний рівень життя незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

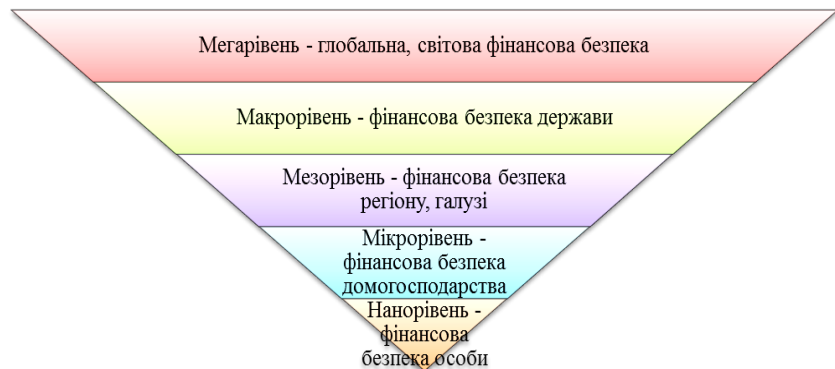

Рис. 1. Рівні фінансової безпеки

Таким чином, до понятійного апарату фінансової безпеки домогосподарства можна віднести наступні категорії.

Об'єктом фінансової безпеки домогосподарств виступають фінансові ресурси домашнього господарства в грошовій та майновій формах, безпеку яких необхідно забезпечити.

Суб'єкти фінансової безпеки домогосподарств – це самі домогосподарства, оскільки домашнє господарство самостійно управляє своєю фінансово-господарською діяльністю.

Загроза – наявне та потенційно можливе явище і чинник, що створює суттєву небезпеку фінансовим інтересам домашнього господарства. Найсуттєвішими загрозами фінансовій безпеці громадян і держави в цілому є порушення прав споживача, невивплата пенсій і заробітної плати, безробіття, знецінення заощаджень, падіння реальних доходів населення і зубожіння, посилення диференціації доходів та майнового розшарування суспільства тощо.

Основна мета фінансової безпеки домогосподарства полягає у безперервному й сталому підтриманні такого фінансового стану домогосподарства, який характеризується стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю домогосподарства реалізовувати фінансові інтереси, а також забезпечувати гідний і якісний рівень життя.

Виходячи із сформульованої мети фінансової безпеки домашнього господарства, визначимо основні її завдання:

1. Виявити чинники, ризики і загрози фінансовій безпеці.

2. Визначити індикатори фінансової безпеки і порівняти з граничною межею для домогосподарств.

3. Розробити систему моніторингу.

4. Розробити заходи, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки домогосподарств [7, с. 55].

Основними функціями фінансової безпеки є:

– створення умов та можливостей для оперативного раціонального управління фінансовими ресурсами як у повсякденних умовах, так і за надзвичайних ситуацій;

– здійснення комплексу тактичних та стратегічних заходів, спрямованих на попередження загроз та їх нейтралізацію;

– прогнозування й ідентифікація внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам суб'єкту фінансової безпеки.

Фінансова безпека домогосподарства багато в чому залежить від загального стану економіки та фінансової політики, що проводиться в державі. При цьому функцією держави є забезпечення певних соціальних стандартів і соціальних гарантій, зокрема мінімального розміру заробітної плати і пенсій на такому рівні, щоб працездатній людині достатньо було цих коштів на створення і утримання сім'ї, а пенсіонеру – на гідну старість. А.С. Хорошева [13, с. 92] вважає, що державне забезпечення фінансової безпеки домогосподарств можна розглядати з різних позицій: держава повинна забезпечувати безпеку цих суб'єктів як покупців товарів і послуг; повинна бути забезпечена їхня безпека як суб'єктів, що надають підприємствам засоби виробництва; держава як владний інститут повинна гарантувати збереження фінансових активів, що накопичуються цими суб'єктами.

Зі сказаного вище випливає, що суб'єктами забезпечення правового захисту фінансової безпеки домогосподарств виступають: 1) держава в особі відповідних органів, що здійснюють контроль і нагляд за виконанням нормативно-правових актів, що забезпечують регулювання відносин у сфері діяльності

домашніх господарств; 2) підприємства, установи, організації, які є виконавцями відповідних актів; 3) домашні господарства, які в процесі своєї діяльності є виконавцями відповідних актів.

На думку Р.Г. Сніщенко [14, с. 157], фінансова безпека домогосподарств як самостійної сфери фінансової системи на відміну від фінансової безпеки інших учасників фінансового ринку має свої специфічні особливості.

1. Фінанси домашніх господарств найменш регулюються державою. Водночас фінанси домашніх господарств взаємозв'язані з іншими сферами фінансової системи.

2. Домогосподарства мають характерні особливості і методи формування та використання фінансових ресурсів, до яких необхідно віднести підтримку життєдіяльності, розвиток людського потенціалу тощо.

3. Зміна доходу домогосподарства практично однаково залежить як від економічних, так і від неекономічних чинників. При зменшенні доходів домогосподарств окремі статті їх витрат зростають. Домогосподарства не можуть зменшити свої витрати нижче рівня споживання товарів повсякденного вжитку.

4. Ризик домогосподарств обумовлений ризиком інших учасників фінансового ринку та має макроекономічне походження.

Найістотношою умовою забезпечення фінансової безпеки домогосподарства є досягнення балансу між доходами та витратами. Це реалізовується за рахунок:

– забезпечення зайнятості всіх працездатних членів домогосподарства;

– ощадливого використання фінансових ресурсів;

– формування заощаджень;

– високого рівня фінансової грамотності всіх членів домашнього господарства.

Дуже часто домогосподарства не мають змоги зробити вільний та, що найважливіше, оптимальний вибір у фінансовій сфері через відсутність або недостатність освіти, кваліфікації, досвіду, а також через масштабність і складність фінансової інформації, яка потребує глибокого осмислення й детального аналізу [15, с. 16].

На основі аналізу підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до сутності поняття «фінансова безпека домогосподарств» виділимо основні його особливості:

1. Фінансова безпека домашніх господарств трактується як фінансовий стан домогосподарств, для якого характерна стійкість до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, здатність реалізовувати фінансові інтереси всіх членів домогосподарства та забезпечувати їм гідний рівень життя.

2. Основною функцією фінансової безпеки домогосподарств є здійснення комплексу заходів, спрямованих на попередження та нейтралізацію загроз фінансовому стану домашнього господарства.

3. Фінанси домогосподарств безперервно взаємодіють зі всіма ланками фінансової системи, відповідно їх фінансова безпека напряму залежить від діяльності інших учасників фінансових відносин, перш за все держави.

4. Забезпечення недостатнього рівня фінансової безпеки найчастіше зумовлене низьким рівнем фінансової грамотності домашніх господарств, що спричиняє вразливість їхнього фінансового стану.

Виходячи із наведеного вище, ми стверджуємо, що фінансова безпека домогосподарств – це система фінансово-економічних відносин, що забезпечує стан захищеності фінансів домашніх господарств від зовнішніх та внутрішніх загроз і небезпек у процесі їх життєдіяльності, зокрема формуванні та викорис-

тання фінансових ресурсів задля розвитку та достойного існування всіх членів домогосподарства.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, важливо зазначити, що фінансова безпека домашніх господарств – це запорука соціальної стабільності в державі, гарантія збалансованого розвитку соціально-економічних відносин у суспільстві. Це обґрунтовується тим, що, по-перше, фінанси домогосподарств нерозривно пов'язані з іншими сферами фінансової системи, здійснюючи вагомий вплив на її функціонування, по-друге, в процесі переходу до ринкових умов господарювання фінансам домогосподарств приділяється все більше уваги, що визначає необхідність забезпечення їхньої фінансової безпеки.

Ми пропонуємо розглядати фінансову безпеку домогосподарства як систему фінансово-економічних відносин, що забезпечує стан захищеності фінансів домашніх господарств від зовнішніх та внутрішніх загроз і небезпек у процесі їх життєдіяльності, зокрема формуванні та використанні фінансових ресурсів задля розвитку та достойного існування всіх членів домогосподарства.

Розглянувши теоретичний аспект, варто відзначити, що фінансова безпека домашнього господарства є невід'ємною складовою системи фінансової безпеки на усіх рівнях фінансових відносин, тому існує необхідність подальших досліджень у сфері механізму забезпечення фінансової безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федоренко В.Г., Діденко О.М., Руженський М.М., Іткін О.Ф. Політична економія: підручник / За науковою ред. доктора економ. наук проф. В.Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2008. – 487 с.
2. Economics: Principles, Problems, and Policies / Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn. – 18th ed., 2009. – 784 p.
3. Фінанси: курс для фінансистів: навч. посіб. / За ред. В.І. Осипіщева. – К.: Знання, 2008. – 567 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/159185519-finansifinansi_kurs_dlya_finansistiv__ospischeva_vi.html.
4. Фінанси: підручник [С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко та ін.] / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/19991130/finansii/finansii>.
5. Нагайчук Н.Г. Уточнення змісту поняття «фінанси домогосподарств» у розрізі навчальної дисципліни «фінанси» / Н.Г. Нагайчук // Фінансовий простір. – 2014. – № 2. – С. 100-105.
6. Тарасюк М.В. Роль та особливості функціонування фінансів домогосподарств у ринковій економіці / М.В. Тарасюк // Інноваційна економіка. – 2013. – № 9. – С. 11-16.
7. Воробійов Ю.М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: монографія / Воробійов Ю.М., Ворошило В.В. – Сімферополь: ВД «АРАЛ», 2013. – 232 с.
8. Ворошило В.В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.В. Ворошило. – Дніпропетровськ, 2012. – 22 с.
9. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. – К.: Вид. Київ-го нац-го торг.-екон. ун-ту, 2004. – 759 с.
10. Коваль Л.П. Понятійно-категоріальний апарат дослідження фінансової безпеки / Л.П. Коваль // Фінансовий простір. – 2013. – № 3 (11). – С. 96.
11. Жихор О.Б., Фоменко А.Б. Фінансова безпека підприємства як економічна категорія. Розвиток та формування економіки та соціологія праці / О.Б. Жихор, А.Б. Фоменко // Фінансовий простір. – 2012. – № 3 (7). – С. 48.
12. Твардовська Л.М. Проблема визначення економічної безпеки домашніх господарств в умовах ринкової економіки / Л.М. Твардовська, Ю.В. Півняк, М.В. Чабаненко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 226-229.
13. Хорошева А.С. Умови забезпечення фінансової безпеки держави / А.С. Хорошева // Фінанси, учет, банки. – 2008. – № 14. – С. 92-96.
14. Сніщенко Р.Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки / Р.Г. Сніщенко // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 149-159.
15. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії та практики: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Т.О. Кізіма. – Тернопіль, 2011. – 36 с.